

עזית שר

על כתב העת "הדור – השנתון העברי של אמריקה"

כרך יג-יד, 2024-תשפ"ד

עורך הדור: לב חקק

עורכות הכרך: מאיה פרוכטמן וזיוה שמיר

תיאור הכרך

הדור כרך יג-יד בעריכתן של מאיה פרוכטמן וזיוה שמיר הוא כרך עתיר מאמרים, 41 במספר, החובק 368 עמודים. תוכן הכרך מלמד כי המאמרים והיצירות נחלקים לשישה תחומים המגוונים בנושאים, ואלה הם על פי סדר הופעתם: שירה (אחד-עשר יוצרים), פרוזה (חמישה יוצרים), מאמרי ספרות (שלושה-עשר מחברים), ספרות ילדים (שלושה מחברים), הלשון העברית, מחקרה והוראתה (שבעה מחברים), מקרא (שני מחברים). קודם לתוכן דבר העורך לב חקק, וחותרים את הכרך דברי תודות. עוד מלמד העיון כי עבודת העריכה אינה תרומתן היחידה של העורכות לכרך זה; כל אחת מהן תרמה מפרי מחקרה הפורה בקטגוריה "מאמרי ספרות". בכותבי המאמרים לכרך זה סופרים ואומנים, בלשנים וחוקרי ספרות ישראלים ואמריקנים. הכרך אסתטי ונאה למראה.

הצגת מאמרים על פי תחומי התוכן

א. שירה: עיון בשירים מלמד כי בין הכותבים מוצאים גם כאלה ששמו התפרסם כמשוררים ישראלים, למשל חמוטל בריוסף, מיכל סנונית, רוני סומק, משורר ואומן ששיריו תורגמו לשפות רבות, וכן משורר יהודיאמריקני רוברט וייטהילבשן (Robert Whitehill) הכותב בעברית ועוסק אף בתרגום מעברית לאנגלית.

מיכל סנונית קנתה לה שם עם צאת ספרה "ציפור הנפש" (1985). הספר נכתב במקור לילדים אך עד מהרה הפך גם נחלתם של מבוגרים; הספר תורגם לעשרות שפות היה לרב-מכר בין-לאומי וזכה בפרסים רבים. כרך זה זוכה לפרסום שבעה שירים של יוצרת זו. בחרתי בשיר בן שבע שורות:

אבי דיבר מעט

אָבִי דָּבַר מְעַט

אָמַר הַרְבֵּה

מְאֹד אָנִי שׁוֹמְעַת

אֶת דְּבָרָיו

בְּרִנְחִים

בֵּין הַשְּׂתִיקוֹת

שֶׁנֶּשְׁאָרוֹ אֶחָרָיו. (עמ' 9)

השיר הוא בחזקת "מעט המחזיק את המרובה". תורמים לכך הבחירה במילים הקרובות במשמעות והמנוגדות במשמעות, זמני הפעלים בעבר וחילוף הזמן היחיד לצורת הבינוני, אורך השורות המשתנה והתחביר המלמד, על פי הפיסוק, כי לפנינו משפט אחד.

ב. פרוזה: בין כותבי הפרוזה בחרתי ביצירתו של אסא כשר (עמ' 67–69). השורות המועטות המביאות מידע על פועלו והכתובות בתחתית העמוד הפותח אינן מעידות על היותו סופר (במובן המקובל של המילה). הכותרת שבה הכתיר את קטע הפרוזה שכתב, "טיול אישי בגן של ספרים", הציתה בי עניין רב וסקרנות.

כשר, אכן, מקיים את הבטחתו. זהו טיול אישי, מעניין ומרגש בין מדפי ספרים עמוסים (על כך מעיד גם התצלום שברשימה) – "גן של ספרים", שתחילתו בינקות וסיומו בבגרות. במהלך ה"טיול המילולי" כשר מוביל את הקורא בין מספר תחנות משמעותיות בחייו, אשר בכולן נטועה אהבתו לספרים ובכלל זה גם לספרים נדירים, עתיקים יותר ופחות. התחנות כולן חושפות טח מרתק מקורות חייו של המחבר, וכולן, כנזכר, שלובות בספרים. למשל הוא מעיד על זיכרון ילדות ראשון הקשור בספר:

הייתי תינוק, בדירה הצנועה של הוריי, באחת משכונות ירושלים. [...] אני זוכר שיום אחד ישבתי על מיטה ובידי כרך של האנציקלופדיה 'נעורים ספר המדעים לילד, לנער ולעם', בעריכת דוד קלעי. עדיין לא ידעתי לקרוא, אבל לא היה לי קושי לעלעל ולמצוא צילומים מעניינים. [...] הצילום כל כך מצא חן בעיניי, עד שהבאתי אליו מספריים של תינוקות והתחלתי לגזור את הצילום מתוך העמוד שהופיע בו. אני זוכר את אבא שלי, שמעון, רוכן אלי ומסביר לי שספרים קוראים, לא גוזרים. ומאז אני קורא וקורא ויודע שאסור לגזור שום דבר מתוך שום ספר (עמ' 67).

לימים למד הכותב, שכידוע מרבה לעסוק בענייני "אסור – מותר", כי ה"דיבר" "לא גוזרים" אינו מתקיים תמיד. מכתבתו אנו למדים כי אהבתו לספרים עתיקים, נדירים, הביאה אותו לפקוד מכירות פומביות רבות המציעות ספרים למכירה. את סיפורו של ה"דף הגזור" שמצא באחת מהן ("מעשה אסור" על פי אביו, הזכור לו עוד מימי ינקותו) הוא פורש בעניין רב בפני הקורא. כשר מוסיף להוביל את הקורא ב"גן הספרים" דרך תחנות חייו; בכל תחנה יש סיפורי ספרים, ובהם גם מפרי עטו ושל בני משפחתו הענפה ועוד, מלווים ברגעי אושר ושמחה. אולם לא רק תחנות אושר הן מנת חלקו. הכותב מפגיש את הקורא עם "תחנה" שהיא לדבריו: "חוויה מטלטלת מאין כמוה" (עמ' 69) – נפילת בנו – שאותה הוא מכנה: ה"תחנה היקרה מכל [...]". (שם).

מאז נוספו ל"גן הספרים האישי" של הכותב גם ספרי זיכרון, ובהם כאלה הנושאים הקדשות מאת מחבריהם למן דהוא.

קל לחבור ל"טיול" המיוחד הזה ולהתרשם עמוקות מתחנות חייו של הכותב. אני סבורה שכל מי שאהבת ספרים מפעמת בו, בין אם קירות ביתו עמוסים בהם בין אם לאו, עתיקים כחדשים, נדירים ומיוחדים וגם כאלה "מן השורה", יצא נשכר מן ה"טיול" הזה. המשפט "תבנית נוף חייו של אדם היא במידה לא מבוטלת תבנית שורת הספרים שלו" (עמ' 68) מובן מן ה"טיול האישי" שעורך המחבר, ומעורר מחשבה אצל הקורא. הוא מזמן לקורא

אפשרות לערוך מעין טיול אישי בגן הספרים הפרטי שלו. נוסף לזה הוא מהדהד את השורה שכתב המשורר שאול טשרניחובסקי בשירו "האדם אינו אלא..." (מתוך: "שירי שאול טשרניחובסקי", תל-אביב: דביר, תשכ"ח): "הָאָדָם אֵינֹ אֶלָּא תְבַנֵּית נֹף־מוֹלְדָתוֹ". הדהוד זה מעצים את יחסו של כשר אל הספרים ואת החשיבות שהוא רואה בהם בתחנות חייו.

ג. **מאמרי ספרות**: ממאמרי הספרות בחרתי במאמרה של חיה שחם: "דרך ציפור בשמים – בעלי כנף בשירות האקטואליה בשירי ילדים של לאה גולדברג" (עמ' 120–140).¹ שירי לאה גולדברג, ובהם שיריה לילדים, קרובים לליבי; חיבורם אל האקטואליה הוא פן נוסף שמצאתי בו עניין. מטרת המאמר (על כך מרמזת כבר הכותרת) היא ללמדנו כי בשיריה לילדים לאה גולדברג כתבה בדרכה המתוחכמת גם על נושאים אקטואליים "כבדים" מימי המלחמה. זאת על אף הצהרתה ברשימה שפורסמה בכתבהעת השומר הצעיר (8 בספטמבר 1939), "כי היא מסרבת לשנות מדרכה ולכתוב כעת שירים על המלחמה, כפי שאולי מצופה ממנה" (עמ' 120). רשימה זו הקימה עליה לא מעט מתנגדים הן בקרב ידידיה המשוררים הן בקרב קוראים מן השורה. היא נימקה זאת בכך: (א) "רבים יעשו זאת ממילא [...]"; (ב) "המשורר לדעתה הוא האיש אשר בימי מלחמה אסור ואסור לו לשכוח את הערכים האמתיים של החיים [...]". (שם). גולדברג, כך מביאה הכותבת, "לא חזרה בה בפומבי מהכרזתה ברשימה האמורה, אך מתוך פעילותה הספרותית בשנות המלחמה ניתן להסיק כי היא התחרטה ככל הנראה על תוכן אמירתה כמו גם על נחרצותה וישירותה הבוטה [...]". (שם).

ספרות הילדים היוותה עבור המשוררת ערוץ (נוסף על ערוץ כתיבתה למבוגרים) להבעת עמדותיה ותחושותיה כלפי המאורעות האקטואליים שהתחוללו בשנות המלחמה. בהכירה את נפש הילד ואת צרכיו, ומבלי לוותר על דרכה האומנותית, היא מצאה " [...] דרכי עקיפין שטשטשו את ישירות המבע, וסייעו באופנים שונים להעברת המסרים לקהל הקוראים הצעיר [...]". (עמ' 122). אחת מהן היא באמצעות כתיבה על בעלי חיים ובשירים המוצגים במאמר – בעלי כנף, אשר היוו עבודה " [...] מעין צינור להעברת מסרים סמויים (כגון עובדות קשות לעיכול, או רגשות, מחשבות ודעות מטעמה של המחברת), אך זאת בדרכים לא סימבוליות" (עמ' 123). אמצעי זה, לכאורה פשוט אך מתוחכם, אפשר לה לכתוב גם על נושאים טעונים, בהם נושאים אקטואליים שעלו ממאורעות הימים ההם.

כותבת המאמר "מפגישה" מאורעות היסטוריים מן התקופה עם ארבעה שירי ילדים פרי עטה של לאה גולדברג, ואלה הם לפי סדר הופעתם במאמר: אגדה, ציפורים נדות, שחפים וקשת בענן. שירי הילדים הללו ראו אור במוספים לילדים בעיתונות סמוך לזמן פרסום המאורעות. הכותבת מציגה את המאורע ההיסטורי בלשונה או כפי שהופיע בעיתונות, מציגה את השיר הרלוונטי למאורע, ומראה באמצעות דרכי הלשון והתוכן כיצד כל אחד מן המאורעות הללו הטביע את חותמו בשיר.

למשל השיר לילדים "שחפים" ראה אור בדבר לילדים ב"א באב תש"ג, 2.8.1943, ימי

מלחמת העולם השנייה. הוא פורסם גם בספר "מה עושות האיילות", 1973, עמ' 102.²

¹ לא ברור מדוע המאמר סווג תחת הקטגוריה "מאמרי ספרות". שמא הצגתם של קטעים מן העיתונות המיועדים למבוגרים הם שהובילו להחלטה זו. השירים, מושא המחקר, במאמר הם שירים שלאה גולדברג כתבה לילדים.

² הספר פורסם לראשונה בשנת 1949. ציון העמוד על פי המהדורה השמינית המתוקנת, 1973, שאותה בדקתי.

שְׁחַפִּים
 סְלָעִים וְגַם. שְׁחַפִּים יֵשְׁבוּ לְנוֹחַ
 כְּחֵם הַיּוֹם.
 הֵיךְ כָּחַל, לָאֵט יֵשֵׁב הָרוֹחַ,
 מְרַחֵב וְרוֹם.

 שְׁלֹחַ כְּזֹאת עַל סְלַע וְעַל מַיִם,
 בְּחֹדֶשׁ אָב!
 הִנֵּה אֶחָד הַמְרִיא, פָּרֵשׁ כְּנַפָּיִם,
 וְעָף.

שחם מציגה פרשנות שונה לשיר בהשוואה, למשל, לפרשנותה של חובב (לאה חובב, יסודות בשירת
 הילדים בראי יצירתה של גולדברג, ירושלים: כרטא, 1986, עמ' 172). בעוד חובב רואה בו שיר טבע
 לירי שחם סוברת אחרת: אומנם "הבית הראשון מוקדש כולו לתיאור מראות החוף, הים
 והשמים, ויוצר ריתמוס של רגיעה. אך המשפט שבסופו נטוע סימן הקריאה בבית השני אינו
 משפט מתאר כלל. מאחורי משפט זה מציץ לרגע הקול הדובר בשיר [...] " (עמ' 130).
 מבין נימוקיה של שחם, הריתמוס המופר בשיר, החלוקה לשורות, התחביר, סימני
 הפיסוק ואף הצירוף "חודש אב", אפשר ללמוד על ראייה שונה של המסר בשיר. וכך היא כותבת:

אולם לא התיאור כשלעצמו הוא עיקר כוונתו של השיר. בדרכה הסובטילית, באמצעות
 המשפט יוצא הדופן שבפתיחת הבית השני, מפנה גולדברג את תשומת לב נמעניה לייחודה
 של השלווה על רקע הזמן. בסדק הנפער ברצף התיאור נזכר כאן על כן מפורשות חודש אב
 (הלא הוא אוגוסט 1943), מן החודשים הקשים והטראומטיים של המלחמה המתחוללת
 באירופה. ומכאן תובן נימת ההתפעלות, המלווה בסימן קריאה, לנוכח השקט הגמור על
 שפת הים "שְׁלֹחַ כְּזֹאת עַל סְלַע וְעַל מַיִם, / בְּחֹדֶשׁ אָב!" ועם זאת מהדהדת כאן אולי גם
 הזדעקות סמויה על עצם היתכנותה של שלווה כזאת בזמן האמור (עמ' 131).

פרשנותה של שחם לשיר מלמדת כי לאה גולדברג כתבה, אם כן, שיר ילדים המגיב על המלחמה
 בדגם אחר, ברמיזה, אך היא לא נשארה אדישה למאורעות ההיסטוריים. עיון ברשימתה של
 גולדברג, שהוזכרה לעיל, מלמד על אמירתה המפורשת: "לא זכות בלבד היא למשורר בימות
 הזוועה לשיר שירו לטבע [...] אלא **חובה**, החובה להזכיר לאדם כי עדיין אדם הוא" (ההדגשה
 במקור) (עמ' 132). נראה, כי גולדברג נשארה נאמנה לדבריה באותה רשימה ברומזה על האפשרות
 "של האופציה האחרת לכתיבה בעת מלחמה [...] " (שם).

מאמרה של שחם מביא בפני הקורא פן אחר, מעניין, של התבוננות בשירי הילדים של
 משוררת דגולה שהייתה נאמנה לאמונתה ולעקרונותיה, נטולת "התייחסות" גם בכתיבתה
 לילדים. שחם מציעה קריאה שונה בשירים שהוצגו. אין אלה שירי טבע הנושאים מסר תמים, כפי
 שעשוי להיות מצופה בכתיבה לילדים, אלא באמצעות בעלי הכנף ובכישרונה של המשוררת היא
 השכילה להעביר מסרים אחרים, שונים, בנושאים שהעיקו עליה – גם נושאים מן האקטואליה.

השילוב בין מאורעות האקטואליה ושירי הילדים, הצגתם ובחינתם בעינה הבוחנת של הכותבת, יוצר עניין רב בדברים.

ד. ספרות הילדים: מאמרה המלומד של תמר סוברן: "המצולה טומנת סוד" – שירי הילדים של

לאה גולדברג על משמר הלשון והתרבות" (עמ' 175–192) הוא אחד המאמרים בתחום זה.³

מאמר זה מביא גם הוא לקורא דברי מחקר מתוך קורפוס נבחר של שירי הילדים של לאה גולדברג. ברי, כי הקורא את המאמרים יבחין מיד בהבדלים שבין קורפוס זה לקודמו שהוצג לעיל בסעיף ג. המטרות, ההתבוננות בשירים והחקר – אף הם שונים.⁴ יחד עם זאת הבחירה בשירי הילדים של לאה גולדברג כמושא למחקרים שונים הביאה אותי לכדי עניין רב גם במאמר זה.

אקדים ואומר כי סוד גלוי הוא כי קריאה של טקסטים בגיל צעיר, למעשה בכל גיל, מעשירה את אוצר המילים של הדובר ומרחיבה אותו. טקסט מולחן שמילותיו ולחנו נלמדו הרי הם צרובים בזיכרונו של הדובר; מסתבר שהמנגינה מסייעת בזכירת מילים וצירופים.⁵

סוברן עוסקת בנושא זה במאמרה הפותח בשאלה שבסופה כעין תשובה: "כשאנו שואלים את עצמנו כדוברי עברית ילדים מנין אנחנו מכירים את צורת הציווי המוארכת 'סִנְיָה!' או את הצורה המקוצרת עם ו'ו' ההיפוך: 'וִינְיָ' עולים מיד בתודעתנו שירי החגים של הגן ובית הספר, ושירים מולחנים שביצעו מבצעים מוכרים." (עמ' 175).

סביר, וכך מצאה הכותבת בהסתמך על תשובות של נשאלים בני דורות שונים, כי טקסט שיש לו מספר לחנים וביצועים והוא מושמע (תדיר) בערוצים שונים ובאתרים שונים משפיע על זכירתן של מילים, גם הנדירות שבהן.

הכותבת מתמקדת במאמר זה בשירי הילדים של לאה גולדברג שזכו להלחנה (שירים מולחנים). השירים כולם מתוך הקובץ "מה עושות האיילות" (1949). בחירתה במשוררת דגולה זו נעוצה בעובדה שלשירי לאה גולדברג "[...] השפעה לא מבוטלת על שימור של אוצר מילים ותבניות לשון" (עמ' 176). מן המפורסמות הוא, וכך מציינת גם סוברן, כי לאה גולדברג ראתה חשיבות רבה בפיתוח אוצר הלשון של הילד, הרחבת אופקיו, השבחת טעמו האומנותי-האסתטי תוך מודעות לצרכיו הנפשיים ולסביבתו. על כך מעידות בחירות המשוררת בנושאי הכתיבה ובאוצר המילים שבהם.

סוברן בוחנת במאמרה את לשונם של השירים המולחנים, פרי יצירתם של מלחינים גם בני תקופות שונות, שביצועם נעשה על ידי מבצעים שונים גם אלה בתקופות שונות. הלחנה וביצוע הם למעשה דרכים נוספות לפרשנות הטקסט. מידת התקבלותו של הלחן בציבור כמו גם זו של המבצע משפיעה על היקלטותן של מילים, גם נדירות, בזיכרונו של הדובר. גם זאת בוחנת סוברן במאמר תוך הבלטת ההבדלים ביניהם, האופן שבו הם התקבלו או נדחו, כמו גם התמורות שחלו

³ בתוכן העניינים מופיע המאמר תחת הכותרת "מאמרי ספרות", בגוף הכרך הוא מופיע כראשון מבין המאמרים שעניינם ספרות ילדים.

⁴ ראוייה לציון העובדה כי סוברן בוחנת במאמרה גם שירים שכתבה לאה גולדברג ונושאים "כבד", למשל "מולדת חרבה", כפי שהגדירה זאת שחם במאמרה (ראו סעיף ג לעיל). היא אף מציינת את דרכי העידון שמצאנו גם אצל שחם (למשל השימוש ב"בני כנף"). וכך היא כותבת בדבריה על השיר "מולדת חרבה": "בשיר הילדים היא מתארת במילים יותר מפורשות את החורבן ואת ההרס [...] הביטוי שהיא נותנת לאימי המלחמה הוא מעודן ומאופק ויכול לגעת גם בלבו של ילד קטן המזדהה עם ציפורים שדואגות לגוזליון [...] (עמ' 188).

⁵ על זכירת מילים וצירופים באמצעות טקסט מולחן אפשר ללמוד גם מן הדוגמה הבאה, שאין עניינה העשרה של אוצר מילים. רבים מן הדוברים שרים את השורה "עורו אחים בלב שמח" מתוך השיר "הבה נגילה" – "עורחים בלב שמח; מי שנתנו דעתם ונוכחו לדעת שאין למבע זה משמעות החלו לשיר: "מוכרחים להיות שמח". במבע זה יש מן ההיגיון אלא שכידוע הוא אינו נאמן למקור. דוגמה זו היא למעשה השרשה של טעות.

בטעמים של המלחינים והמאזינים. לטענתה, "[...] הלחנים משמשים יסוכני תרבות ולשון, שיש להם תפקיד תרבותי חינוכי ממעלה ראשונה בשימור השירים, המסרים שלהם, והלשון המעודנת והייחודית של גולדברג מועברת כך לדורות הבאים של דוברי עברית." (עמ' 177).

באשר להתקבלותם או אי התקבלותם של הלחנים בקרב ציבור המאזינים הכותבת תולה את הסבריה בשינויי תרבות וטעם: "[...] ובתודעה של ילדים והורים ושל כלל צרכני תרבות [...]" (שם). אלה מצביעים על "סוכני ההשפעה" המשפיעים על התודעה, התרבות והלשון.

היא בוחנת ארבעה שירים (מתוך הקובץ "מה עושות האיילות") הנחלקים לשתי קטגוריות, הראשונה תחת סעיף ג,⁶ וכותרתו כשם השיר: "מה עושות האיילות", ושיר נוסף "שיר ההפלגה"; השנייה בסעיף ד שכותרתו "פרק סיום: המסרים האנושיים של לאה גולדברג ובה השירים: 'על שלושה דברים' ו'מולדת חרבה'". שני שירים אלה מצויים אומנם בקובץ הנזכר, אך הם חורגים מהגדרת שירי ילדים בנושאי הכתיבה. אין הדבר מקרי, כפי שעולה מן הכתוב: "נאמנה להומניזם העמוק שלה, נטעה גולדברג בסוף הספר 'מה עושות האיילות' שני שירים שחורגים מהגדרת שירי ילדים" (עמ' 186).

אשר ללחנים, שניים נכתבו לשיר "מה עושות האיילות", שלושה – ל"שיר ההפלגה" ולשיר "על שלושה דברים" ואחד – ל"מולדת חרבה". יצירת מספר לחנים לשיר יש בה משום עדות להתקבלות השיר בציבור על מילותיו ועל פרשנויות לחניו, ואלה ודאי תורמים לחשיפתם של דורות קוראים ומאזינים לתכנים ולאוצר המילים הנצרב בזיכרון.

בחרתי להציג בקצרה את דבריה של הכותבת על השיר "מה עושות האיילות" מתוך הקובץ הנושא את שם השיר (1949), פורסם לראשונה ב'דבר לילדים' בחשוון תש"ב (6 בנובמבר 1941). בשיר מוצאים את יסודות התוכן של החלום והמשחק המובעים בשאלה "מה עושות האיילות בלילות"? השאלה מזמנת סקרנות ומסתורין אצל הילד, ואלה מלווים את השיר לכל אורכו. סוברן כותבת כי הסקרנות והמסתורין מעניקים לשיר "אופי אפשרי של שיר ערש" (עמ' 177).

כנזכר, לשיר שני לחנים: הראשון של אריה לבנון, השני של יוני רכטר. הם נכתבו בתקופות שונות (כידוע המלחינים הם בני דורות שונים). לחנים אלה, שהושמעו רבות בעבר ועד עצם ימינו, זכו גם למבצעים שונים. כפי שהוזכר לעיל, לחן וביצוע הם דרך למתן פרשנות לטקסט. על כן אך טבעי הוא כי יהיו הבדלים בין פרשנות אחת לאחרת. סוברן עומדת על ההבדלים הללו ונותנת להם הסבר מתחומי הספרות, הלשון והמוזיקה. למשל "[...] אריה לבנון הוותיק הבלוט את אוירת הלילה והחלום ובלחן איטי המתקדם בצעדים איטיים וזהירים ללא הפתעות רבות [...]"] (עמ' 178). "לעומת זאת לחנו הקופצני והמורכב של יוני רכטר מאמצע שנות השבעים של המאה העשרים מוכר מאוד והוא מסמן את השינוי שחל בטעם הקהל ובאווירה המוזיקלית" (עמ' 179).

לאחר בחינתה המנומקת בארבעת השירים, הן מבחינת הלשון הן מבחינת הלחנים שחוברו להם, סוברן חותמת את דבריה בפסקה הבאה: "זה חותמה של משוררת דגולה לגדולים ולקטנים שנוכחותה בחיינו שרירה ונמשכת. מסריה אנושיים ולשונה מעודנת וחגיגית. המשוררת

⁶ לא מצאתי במאמר סעיף ב. סעיף א כותרתו: "משוררת נוכחת לגדולים ולקטנים", אחריו מופיע סעיף ג וכותרתו כמצוין. לא ברור האם כותרת סעיף א מכוונת גם לשירים תחת כותרת ג.

אינה נמנעת משעשוע, ממוסר השכל ומתיאורי עולם במלחמה.^[7] בכך מעשירים שירי הילדים של גולדברג את הלשון ואת החיים שלנו ושל הבאים אחרינו" (עמ' 188).

סוד גלוי הוא כי הדובר נחשף מינקות ובמהלך שנות חייו למנגינות ולשירים. הוא לומד להאזין וגם לזמר. ראוי וטוב לעורר את המודעות לתרומתם של השירים ה"מזומרים"; מלבד ההנאה, האווירה שהם נוסכים והתרבות שהם נושאים עימם יש להנאה זו גם פן של לימוד והרחבה של אוצר המילים. מאמרה של סוברן מבסס זאת.

ה. הלשון העברית, מחקרה והוראתה: סוד גלוי הוא כי נושא רכישת אוצר מילים מעסיק לא רק את האמונים על רכישת שפת אִם אלא גם מורים המלמדים שפה שנייה. משום כך, בחרתי במאמר שכתבה אסתר בהט שכותרתו: "גיוון אסטרטגיות בהקניית אוצר מילים כאתגר למורה וללומד" (עמ' 204–311).

כידוע, אוצר מילים הוא בסיס חשוב לרכישת שפה אך אינו היחיד. שליטה בשפה מחייבת מיומנויות נוספות המבוססות על אוצר מילים.

מטרת המאמר, בניסוח הכותבת: "היא לסייע למורה להכיר את הכלים השונים להקניית אוצר מילים" (עמ' 304). הכותבת מונה שם ארבע תת־מטרות, בהן גם "מגוון אמצעי ההוראה" (תת־מטרה ב) (שם).

בהתאם למטרת העל בהט מציגה במאמר דרכים להקניית מילים ולהוראתן וקובעת כי אלה תיקבענה בהתאם למטרות הלימוד, למשל מטרה ראשונה מתוך ארבע היא "שפה לצורך התערות מלאה (עולים חדשים)" (שם). תחת הכותרת "סוגי ההקניה" היא מציגה שישה סוגים, למשל "הקניית מילים לפי אקטואליה, כדי שהלומד לא ירגיש מנותק. למשל: מזג אוויר, תופעות טבע, אירועים עכשוויים" (סוג 3) (שם). הכותרת "אמצעי הוראה" מציגה בפני הקורא שישה אמצעים, למשל "דיאלוג בין המורה ללומד ושימוש באמצעי 'המקהלה' הכיתתית" (אמצעי 1) (עמ' 305). סעיף אחר הוא לדעת הכותבת עיקר עבודתו של המורה, והוא אופן ההוראה שישמר את הנלמד בקרב הלומדים. כותרת הסעיף היא "חיזוק אוצר המילים שנלמדו" ובו 17 הצעות להפעלה. למשל "איתור מילים חדשות בעיתון תוך קריאה מרפרפת" (פעילות 4) (עמ' 306). סיכומו של סעיף זה מציין כי הפעילויות הללו מאפשרות עבודה בקבוצות ובזוגות, והן מאפשרות גיוון המשולב בהנאה ובשעשוע. הכותבת מציעה אף מספר אסטרטגיות, שלוש עיקריות ושמונה תת־סעיפים לאסטרטגיה מספר 3. כל אלה תחת הכותרת "אסטרטגיות ניחוש ופיענוח מילה חדשה". למשל "ידע תחבירי – ניחוש מובן המילה על פי מיקומה במשפט (מתאים גם למתחילים)" (אסטרטגיה 2) (עמ' 307). הסעיף האחרון עניינו בעיות העומדות בפני המורה והלומד. כאן מוצגות חמש בעיות, למשל "תמיד אוצר המילים הסביל גדול יותר מאוצר המילים הפעיל. על המורה להדגיש זאת כדי להרגיע את הלומדים" (בעיה 1) (עמ' 308). המאמר מסתיים בהצגת שלושה נספחים שהם דוגמות לפעילויות שניתנו ללומדים.

ניכר כי הכותבת היא בעלת ניסיון רב שנים בהוראת שפה שנייה. היא הציגה מגוון רחב של פעילויות אשר עשויות לתרום לעוסקים במלאכת הוראה זו. אוסיף, כי פעילות של הוראת מילים באמצעות שירים מולחנים, דברים שכתבה סוברן במאמרה הנזכר (עמ' 175–192), יש בה משום גיוון נוסף בהוראה של רכישת מילים, והיא אף מעשירה את תרבותו של הלומד, תרבות שהיא חלק בלתי נפרד משפת המטרה.

⁷ על כך מעידים גם שירי הילדים של גולדברג במאמרה של חיה שחם. ראו לעיל.

ו. **מקרא:** מאמרה של לובה ר' חרל"פ, "היבטים פילולוגיים וטקסטואליים בפרשנותו של הקראי הביזנטי אהרן בן יוסף לסיפור הבריאה על רקע מקורותיו" (עמ' 345–360) הוא הראשון בתחום המקרא החותם את הכרך.

בפתח המאמר המלומד הקורא ימצא דברי מבוא על תקופת הקראות הביזנטית ועל המלומד הקראי בן התקופה אהרן בן יוסף. המשכו של המאמר בהצגת דיוני פרשנות על אודות סיפור הבריאה המקראי במספר תחומי לשון ובניתוח פירושו של אהרן בן יוסף שמהם ניתן ללמוד על דרכו הפרשנית, ואגב כך גם על השקפותיו בענייני תיאולוגיה. במאמר שלושה חלקים – הראשון כותרתו "פרשת הבריאה (בראשית א 1–ב 9)..."⁸, ובו מוצגות שאלות פילולוגיות וטקסטואליות בשמונה סעיפים, והם: (א) המשמעות של הצירוף "בראשית"; (ב) משמעות הפועל "ברא"; (ג) הפועל "עשה"; (ד) הפועל "אמר"; (ה) הצירוף "תהו ובהו"; (ו) מעמדם של שני הפסוקים הראשונים; (ז) היחסים התחביריים בין בראשית א 1 לבראשית א 2; (ח) היחסים בין פרק א לפרק ב (עמ' 347–350). החלק השני עניינו בניתוח פירושו של אהרן על פרשת הבריאה (עמ' 350–354). השלישי: סיכום והשתמעויות (עמ' 354–355).

בחלק הראשון הכותבת מציגה נושאים מתחביר המשפט והשיח, שאלות צורניות, לקסיקליות וסמנטיות, "[...] באמצעותם נוכל לעמוד על ההשקפות הטקסטואליות והפילולוגיות של אהרן הבאות לידי ביטוי בפרשה זו ושיש בהן צוהר לדרכו הטקסטואלית-פילולוגית-פרשנית ואף להשקפותיו התיאולוגיות" (עמ' 347).

בחינתן של שאלות לקסיקליות וסמנטיות מלמדת כי במאמר זה יש מן הדיון במילים ובפרשנותן, וזאת מתחום "אוצר מילים" שנדון גם במאמרים אחרים בכרך זה.⁸ יש בדיוני הפרשנות המעניינים הללו גם הצגה, לימוד והרחבה של משמעויות לפעלים "מוכרים" ("ברא", "עשה", "אמר").

למשל דיון מעניין בפועל "ברא", שהוא מילת מפתח בפרשה, מביאה הכותבת בסעיף ב, ופותחת: "הפועל ברא מופיע בשלושה פסוקים בסיפור הבריאה: בפסוק הראשון – בראשית א 1: 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ'; בבראשית א 21: 'ויברא ה' את התנינים'; בבראשית א 27: 'ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים ברא אתו, זכר ונקבה ברא אותם'." עיון בפסוקים הללו מציף את השאלה האם משמעות הפועל "ברא" זהה בשלושת הפסוקים. על פי רוב "ברא" מתורגם מילולית כ"יצר" (created). מסתבר, כי אם "ברא" נושא משמעות זו גם בפסוק הראשון משלושת הנזכרים, אזי היא עלולה "לגרום לבעיות טקסטואליות משמעותיות בהקשר הנדון, כגון: אם אלוהים יצר את השמים ואת הארץ בתחילת האירוע, הכיצד נאמר בהמשך הכתובים שהאובייקט הראשון שנוצר היה האור [...] (בראשית א 3) (עמ' 348).

מתברר כי לא כל הפרשנים ראו ב"ברא" את משמעות "יצר", "עשה". למשל אברהם אבן־עזרא הסביר את הפועל במשמעות "גזר", "חתך". "לדעתו 'ברא' במובן 'גזר' הוא המובן המדויק של שורש זה" (שם). הסברו זה מציג פתרון חלקי לבעיה הטקסטואלית שצוינה לעיל, אלא שהוא מעלה בעיה תיאולוגית והיא "[...] שהעולם קדמון ואלהים רק גזר על הנבראים לממש עצמם (כלומר "יש מיש"), ולא שיצר אותם" (שם). עוד מתברר, כי פרשנות זו מנוגדת לעקרונות הזרם המרכזי ביהדות (כבר מימי רבי סעדיה גאון), על כן היא עוררה חשד כי אבן־עזרא אימץ את

⁸ ראו גם את מאמריהן של סוברן ושל בהט (לעיל) בעניין אוצר מילים.

השקפת אריסטו על נצחיותו של היקום בניגוד לאמונה בחידוש העולם. בהמשך הדברים מציגה הכותבת את התמודדותו של אהרן עם הפרשנויות הללו ואת פרשנותו שלו.

אהרן, שפרשנותו היא מושא המחקר במאמר, רואה את הפועל 'ברא', שהוא, כנזכר, מילת המפתח בפרשה זו, כנושא משמעות של 'יצר'. פירושו לפועל זה עשוי ללמד על יחסו למעשה הבריאה כולו, "[...] האם הוא רואה אותו כ'יצירה', 'עשייה', או כפי שראה זאת אבן-עזרא כ'גזירה', 'חיתוך'; האם הוא מאמין בהשקפה המקובלת על חכמי הדתות המונותאיסטיות בדבר בריאה 'יש מאין' או שמא הוא נוקט בעמדת אריסטו על אודות קדמות היקום? [...]" (עמ' 350). הכותבת מוצאת כי אהרן נוקט את ההשקפה של בריאה שיצר הבורא "יש מאין" (שם).

פרשנותו של אהרן ככלל, וכך גם לעניין "ברא", עיקרה "בהלימה עם הטקסט הכתוב" (עמ' 354); הוא מתנגד לדעות ולפרשנויות שאין להן אחיזה בפסוק שבטקסט גם אם אלה נוכחים בפרשנות הקראית הקדומה. יחד עם זאת הכותבת מציינת כי יש מקרים שהוא מקבל את המסורת הפרשנית הקראית גם אם אינו רואה בה את האפשרות המועדפת. עוד למדים מן המאמר על בקיאותו של אהרן (ושל חכמים קראים נוספים לפניו), בספרות חז"ל. חכמי הקראים רתמו בקיאות זו לפרשנותם את המקרא מתוך שיקול דעת ולא כעניין של סמכות שיש לציית לה. הכותבת מציינת כי בפירושו של אהרן ניתן לזהות "השפעות של חומרי הפרשנות בת זמננו (ולפניו) ושל תפיסות ההוגים הרבניים הביניימיים" (עמ' 355). יש שניכרת בדבריו הסכמה עם דברי פרשנותם ויש שניכרת התנגדות ואף דברי ביקורת. הכותבת מציינת כי אהרן הקראי לא נקב בשמותיהם של ההוגים הרבניים. להשערתה, "[...] ייתכן שנהג כך מתוך רצון לבדל עצמו מן הזרם הרבני" (שם).

מאמרה של לובה חרל"פ מביא בפני הקורא פרשנויות מעניינות ומלמדות מתחומיה המגוונים של הלשון. בהצגתי את מאמרה בחרתי במיקוד בדוגמה אחת מני רבות – הפרשנות לפועל "ברא", דוגמה מתחום הלקסיקון. הפרשנויות לפועל זה מציפות את התופעה הידועה והמוכרת, לא רק לעוסקים בחקר הלשון, כי המשמעות הדנוטטיבית עשויה להשתנות כשהיא מופיעה בהקשר זה או אחר (משמעות הקשרית); בחינה זו מביאה למחשבה על ההקשר כולו (במקרה זה פרשת הבריאה) ולהבנה מעמיקה שלו.

שורות סיום

אחתום בהצגת שתי שורות משירה של מיכל סנונית, השיר שפתחתי בו, "אבי דיבר מעט":

אָבִי דָּבַר מְעַט

אָמַר הַרְבֵּה [...]

הכרך העשיר המוצג בזה, פרי עמלן של שתי עורכות ידעניות, אומנם אינו "מדבר" מעט, אך ללא צל של ספק גם הוא אומר הרבה.